

Nové slovo a počiatky normalizácie na Slovensku

PAVEL MATEJOVIČ, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

Jednou z hlavných mocenských priorít normalizačnej moci po auguste 1968 bol represívny útok zameraný proti kultúrnej sfére, ktorá v šesťdesiatych rokoch súpľovala neexistujúcu politickú opozíciu a zároveň, najmä prostredníctvom kultúrnych časopisov, rozširovala priestor slobodnejšej spoločenskej diskusie. Na Slovensku zohrával v tomto v tomto období významnú úlohu *Kultúrny život*, ktorý prestal vychádzať už v septembri 1968. Čoraz dominantnejšie postavenie si v ďalšom politickom a kultúrnom vývoji budoval časopis *Nové slovo*, ktorý býva historikmi označovaný aj ako tribúna či vlajková loď normalizátorov. Pre potreby mapovania poaugustového vývoja môže tento časopis plniť funkciu akéhosi lakmusového papierika, postupne sa stal vzorom normalizačnej žurnalistiky a následne aj kultúrnej politiky, pričom na jeho stranách sa v časovom predstihu objavovali články, ktoré položili základ politicko-normatívnym textom zo začiatku sedemdesiatych rokov (ide predovšetkým o tzv. Poučenie z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ). Východiskom pre naše uvažovanie je štúdia M. Šútovca Začiatok sedemdesiatych rokov ako literárnohistorický problém analyzujúca počiatočnú fázu politického a hodnotového zlomu, ktorý oddelil etapu kultúrneho „liberalizmu“ šesťdesiatych rokov od nastolenia normalizačného „poriadku“ sedemdesiatych rokov. Tento tektonický zlom si nemožno podľa Šútovca predstaviť ako „pomyselnú tenkú čiaru, pred ktorou sa nachádza niečo celkom inšie ako za ňou, ale ako pomerne širokú prechodovú zónu, v ktorej sa pôvodne kompaktné prvky starých štruktúr preriedujú s prvkami novými, až napokon vznikne obraz podobný fyzikálnemu obrazu difúzie častíc“.¹

Proces postupnej transformácie spoločenskej reality, ktorý sa šíril v podobe jednotlivých vln a etáp, je dobre identifikovateľný práve na stránkach *Nového slova*, ktoré postupne menili svoju ideovú orientáciu (z národno-štátnej na proletársko-internacionálnu). Preto je dôležité si všimnúť nielen obdobie po auguste 1968, ale aj pred ním, kedy si *Nové slovo* na spoločenskej scéne definovalo svoju politickú a kultúrnu pozíciu.

Nové slovo už od svojho vzniku malo aj iný prívlastok – Husákov. Gustáv Husák stál pri samotnom vzniku časopisu v septembri roku 1944, aj pri jeho opätovnom znovuoživení v máji roku 1968. V oboch prípadoch šlo o zlomové okamihy v dejinách Slovenska – SNP a Pražská jar (resp. jej slovenský „federatívny variant“). Dobový kontext bol teda odlišný, no pohnútky, ktoré založeniu časopisu predchádzali, boli podobné – bolo to prihlásenie sa k ideám, ktoré akcentovali národný aspekt opierajúci sa o koncepciu všeslovanstva, panrusizmu či sovietskeho bolševizmu. Túto skutočnosť si už v texte *Nová literatúra a umenie* podľa *Nového slova* 1945 všimol Štefan Drug: „Hneď v prvom úvodníku (Husák, pozn. autora) zdôraznil rozvíjanie tradičnej slovanskej koncepcie, potvrdené v Povstaní až takto kategoricky: ‚Slovákov nikto a nič neodchýli od ich východnej orientácie, od ich slovanskej a sovietskeho bolševizmu‘, lebo ich k tomu zaväzuje

¹ ŠÚTOVEC, M.: Začiatok sedemdesiatych rokov ako literárnohistorický problém. In: *Slovenské pohľady*, roč. 105, 1989, č. 1, s. 35.

„spoločne vyliata krv“.² Už druhý ročník *Nového slova* tak podľa Druga predznamenal politické a kultúrne procesy, ktoré sa potom prakticky realizovali v päťdesiatych rokoch. (V súvislosti s ťažením proti tzv. buržoáznemu nacionalizmu bolo vydávanie *Nového slova* koncom apríla 1952 zastavené a od 1. mája miesto neho začal vychádzať politický dvojtyždenník *Pod zástavou socializmu*.)

Prvé číslo znovuoobnoveného *Nového slova*, ktoré vyšlo 23. mája 1968, tiež uvádza do života Husákov úvodník. Na rozdiel od roku 1944 však vznikol v odlišnej spoločenskej atmosfére, navyše deklaratívne prihlasovanie sa k nejakej všeslovanskej idey by vyznievalo anachronicky. Husákov úvodník sa síce formálne(?) prihlasuje k procesom demokratizácie, no nezabúda ani vedľajšie „negatívne“ efekty, ktoré tieto procesy vyvolávajú: „Sú aj iné pohľady, ktoré ťažia z kritiky minulých chýb a deformácií, rozvlňujú vášne, rozpútavajú živelné tlaky, privádzajú spoločnosť na hranicu atomizácie a anarchistického rozkladu.“³ Na strane jednej v ňom odsudzuje éru Novotných a Bacílkov, ktorí administratívne a mocensky likvidovali tvorivé marxistické myslenie, či ho dokonca kriminalizovali, na strane druhej sa distancuje od zradikalizovaného malomeštiaka, ktorý „vystupuje v póze záchrancu a reformátora spoločnosti“.⁴ Ide tu teda o jednoznačnú snahu „zdisciplinovanosť“ prílišnú živelnosť, samozrejme prostredníctvom konkrétnych ideologických nástrojov, medzi ktoré patrí práve programový odklon od procesu demokratizácie smerom k akcentovaniu „národného povedomia“ (a naozaj hneď v prvých číslach *Nového slova* sa s takýmto označením v jednotlivých príspevkoch stretávame). Vyvstáva tu otázka, či takýto koncept mal pragmaticky poslúžiť úsiliu o federalizáciu, alebo tam boli aj iné vedľajšie motivácie, ku ktorým patrila práve „sublimácia“ demokratizácie.

Čiastočnú odpoveď môžeme nájsť v spomenutom úvodníku. *Nové slovo* má podľa Husáka okrem iného nadväzovať na tradíciu *Nového slova* z rokov 1944 – 1948, čím tak do jeho krstného listu vlastne nepriamo vpísal onú „východnú orientáciu“. Tu treba pripomenúť dobové súvislosti, ktoré opätovnému vydávaniu *Nového slova* predchádzali. Ide o známu kauzu okolo tzv. Mňačkovu prípadu a následného hodnotenia arabsko-izraelského konfliktu v apríli 1968, kedy redakčnú radu *Kultúrneho života* na protest opustili L. Novomeský, M. Válek a V. Mihálik. Za ich odchodom sa však skrývali iné, „relevantnejšie“ dôvody. Týkali sa spoločensky akcentovanej diskusie „či najskôr demokratizácia a potom federácia“, ktorá v tom čase prebiehala nielen na stránkach *Kultúrneho života*. Traja odídenci formulovali svoje stanovisko nasledovne: „Sme presvedčení, že téza: najprv demokratizácia, potom federácia, ktorá je teraz taká rozšírená a ktorej konkrétne ozveny možno nájsť aj v Kultúrnom živote, je pomýlená a že tieto dve otázky nemožno od seba oddelovať ani preferovať jednu pred druhou, pričom sa domnievame, že životný záujem slovenského národa – totiž realizovanie úplnej svojbytnosti a zvrchovanosti tohto národa – nás oprávňuje akcentovať v tejto situácii práve myšlienku federácie.“⁵ (V tejto súvislosti je azda zbytočné pripomínať, že procesu národnej emancipácie Slovenska mu-

² DRUG, Štefan: *Literatúra a politika po slovensky*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, a.s., 2003, s. 8.

³ HUSÁK, Gustáv: Po tretí raz. In: *Nové slovo*, roč. 10, 1968, č. 1, s. 1.

⁴ Tamže, s. 1.

⁵ Čo sa vlastne stalo? In: *Kultúrny život*, roč. 23, 1968, č. 18, s. 3.

sela najskôr vytvorená pôda na viac či menej otvorenú diskusiu, ktorej základ vytvorilo práve liberálnejšie prostredie šesťdesiatych rokov.) Príčiny odchodu mohli byť oveľa prozaickejšie (osobné animozity, pocit nedostatočného oceňovania osobnej role spisovateľa) či obava, že *Kultúrny život* v reformnom úsilí zašiel až príliš ďaleko. Vytvorila sa tak platforma na vznik nového časopisu, ktorý mal tvoriť protiváhu príliš reformnému, „kzomopolitnému“ *Kultúrnemu životu*. Túto úlohu malo plniť práve *Nové slovo* – v jeho redakčnej, presne mesiac po spomenutej kauze, sa objavili nielen všetci traja odídenci, ale aj A. Sirácky, D. Okáli, G. Husák, V. Mináč a S. Šmatlák. V. Mináč sa v ďalších dvoch rokoch stal jeho kmeňovým prispievateľom, pričom jeho písanie sa opieralo o kritické vyhranenie sa práve voči *Kultúrnemu životu*, kde boli okrem iného jeho predchádzajúce texty vystavené ostrým polemikám. Podstata odlišnej Mináčovej koncepcie mala predovšetkým ideologické podložie. Sám o tom píše: „Ide o to, či život, práca, myšlienky, nádeje niekoľkých generácií českých a slovenských komunistov mali nejaký zmysel. (...) Či a aký zmysel malo Povstanie, rekonštrukcia, Február; a dlhé roky pokusov o zmenu vecí v strane a štáte.“⁶ Už na základe evidencie publikovaných materiálov troch ročníkov 1968 – 1970 je zrejmé, že Husák a Mináč spoluutvárali dominantnú ideovú koncepciu časopisu.

Už v druhom čísle *Nového slova* Mináč načrtáva kontúry tejto koncepcie, ktorá je v mnohom podobná Husákovej: na strane jednej je to odmietnutie Novotného režimu; najmä jeho protinárodnej politiky voči Slovensku, na strane druhej je to ostrá kritika prevorepublikovej masarykovskej demokracie, ktorej inštitúcie a zákony mali pre Slovákov „význam temer genocídny“.⁷ V podobnom duchu formuluje svoje názory aj G. Husák, ktorý proti konzervativizmu a direktívnemu riadeniu presadzuje „novú demokratickú a socialistickú koncepciu slovenskej politiky“.⁸ *Nové slovo* sa tak od začiatku vyhráňuje protičesky či protipražsky – nová koncepcia slovenskej politiky však znamenala aj odmietanie liberálnych a demokratických hodnôt (o demokracii sa tu hovorilo iba s prívlastkom).

Pre G. Husáka sa *Nové slovo* stáva odrazovým mostíkom k jeho vlastnej politickej kariére. Od siedmeho čísla publikuje svoje pamäti pod názvom Barnabítka o väznení a mučení v súvislosti s politickými procesmi s tzv. buržoáznymi nacionalistami. Obsah jeho spomienok sa nesie v duchu kritiky deformácií komunistickej myšlienky, pričom proces politických rehabilitácií je predovšetkým spájaný s myšlienkou očisty socializmu od predchádzajúcich chýb, teda vonkoncom nemožno hovoriť o nejakej dôslednej kritike stalinizmu. Skôr naopak, vernosť ideálom socializmu je posvätná a v *Novom slove* začínajú prevažovať texty upozorňujúce na nebezpečenstvo jeho ohrozenia. V desiatom čísle (stále hovoríme o jari 1968) v článku Naše psie hlasy píše V. Mináč: „Nezodpovednosť, povýšená na princíp, zaodiata plášťom slobody, povýšenectvo osobností i takzvaných osobností, ktorým nie je nič sväté, iba ich vlastné žarty s dejinami. Prirodzene, možno si robiť žarty aj nad osudmi socializmu, aj nad osudmi národov; lenže tie žarty sú smutné

⁶ MINÁČ, Vladimír: O tom, aj ničom inom. In: *Nové slovo*, roč. 10, 1968, č. 2, s. 3.

⁷ Tamže, s. 3.

⁸ HUSÁK, Gustáva: Historická zodpovednosť. In: *Nové slovo*, roč. 10, 1968, č. 6, s. 1.

a vôbec nie nevinné.⁹ Za takýto krutý žart Mináč považuje manifest *Dvetisíc slov* – aj v tomto prípade mu viac než obsah tohto manifestu, ktorým sa vôbec nezaobrá, prekáža to, že je českou záležitosťou, rovnako ostro karikuje aj samotných jeho iniciátorov a signatárov: „(...) treba očakávať, že sa podpíše ešte Antonín Novotný: aby žart bol dovŕšený.“¹⁰ No zároveň tvrdiť, ako sa to neskôr interpretovalo, že celý tzv. obrodný proces Mináč považoval za kontrarevolúciu, by nebolo celkom korektné.

V tejto súvislosti urobím krátku odbočku do roku 1982, kedy vyšiel ďalší zväzok *Vybraných spisov Vladimíra Mináča* pod názvom *Texty a kontexty*. V uvedenom výbere z citovaného článku Naše psie hlasy tu vypadlo slovo *psie*, rovnako ako boli vynechané podstatné časti, kde Mináč hovorí aj o práve na vlastnú cestu k socializmu či vlastnú pravdu, ktorú vraj treba brániť aj pred priateľmi. Zmienka o priateľoch je rovnako vyčiarknutá a nahradená tromi bodkami v zátvorke. V biografických poznámkach, ktoré k Mináčovmu výberu zostavil J. Noge, sa môžeme dočítať: „Tam, kde autor usúdil, že problémy v tej podobe, ako ich pôvodne formuloval, celkom stratili aktuálnosť, texty na niekoľkých miestach skracoval a preštylizoval. Tie miesta sú označené tromi bodkami v zátvorke.“¹¹ Koho však Mináč myslel pod tými vynechanými priateľmi si môžeme len domýšľať, mohli to rovnako byť českí, ako aj sovietski „priatelia“. Editorovi a zrejme aj samotnému autorovi šlo pri redigovaní či (auto)cenzurovaní uvedeného knižného výberu vytvoriť obraz Mináča ako angažovaného spisovateľa stojaceho na „tej správnej strane“, ktorý už v roku 1968 s predstihom niekoľkých týždňov pred augustovými udalosťami upozorňoval na nebezpečenstvo kontrarevolúcie. K podobným zisteniam prídeme aj pri textologickom porovnávaní ďalších Mináčových publicistických článkov (časopisecká verzia a ich knižné vydanie), ale to by bola už iná kapitola.

Vráťme sa však k *Novému slovu*, ktoré podobne ako takmer celá československá tlač odsúdili augustovú inváziu vojsk Varšavskej zmluvy. Urobil tak aj samotný Husák, aj keď pomerne diplomaticky. V pätnástom čísle *Nového slova*, ktoré vyšlo 15. septembra 1968 hovorí: „Naša cesta od januára je poznačená veľkým úsilím o slobodnejší, voľnejší, demokratickejší život našich občanov, je svetlou etapou v úsilí komunistickej strany a všetkých ostatných progresívnych ľudí – zbaviť sa strnulosti, prehnatov a bezprávností z päťdesiatych rokov, z rokov kultu, z rokov nezákonnosti (...) Musím pri tejto príležitosti zdôrazniť, že všetko obyvateľstvo našej republiky, Česi a Slováci, ako aj maďarské obyvateľstvo, sa v ťažkých augustových dňoch zachovalo nielen lojálne, čestne k tomuto štátu, politickému vedeniu, ale v pravom zmysle slova vlastenecky.“¹²

Volanie po konsolidácii

V druhej polovici roka 1968 sa *Nové slovo* venuje téme uzákonenia československej federácie, takmer vôbec sa tu nehovorí o reakciách spoločnosti na augustové udalosti, ani

⁹ MINÁČ, Vladimír: Naše psie hlasy. In: *Nové slovo*, roč. 10, 1968, č. 10, s. 1.

¹⁰ Tamže, s. 1.

¹¹ NOGE, Július: Edičné a bibliografické poznámky. In: MINÁČ, Vladimír: *Vybraných spisov Vladimíra Mináča*. Texty a kontexty. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1982, s. 582.

¹² HUSÁK, Gustáv: Skúška vzťahov medzi národmi. In: *Nové slovo*, roč. 10, 1968, č. 15, s. 1.

sa nerozoberá aktuálna politická situácia, jednoducho povedané – uspokojenie z prijatia ústavného zákona prevažuje nad pocitom porážky demokracie, ktorej posledné chvíle už boli zrátané.

Rok 1969, najmä jeho prvá polovica, sa ešte neniesol v duchu tvrdej normalizácie, nanajvýš by sme mohli hovoriť o akejsi normalizačnej predohre, označovanej ako „konsolidácia“. Hneď v prvom čísle *Nového slova* nájdeme rozhovor s G. Husákom pod názvom Pokoj a cieľavedomá práca, kde okrem iného hovorí: „Rozhodujúce bude dosiahnuť v pomerne krátkom čase politickú konsolidáciu v našom štáte, upokojenie myslí a vnútorných zápasov.“ Nehovorí sa tu ešte o nejakej radikálnej kritike „revizionizmu“ a „oportunizmu“, ale zdôrazňuje sa potreba upokojenia spoločenskej situácie – v povedomí spoločnosti ešte pretrvával vzdor voči okupácii, ktorý sa prejavoval aj prejavmi občianskeho odporu. V piatom čísle *Nového slova*, ktoré vyšlo po Palachovej smrti, to podobne formuloval aj Miroslav Kusý, ktorý bol až do februára 1969 pravidelným prispievateľom *Nového slova* a mal tu svoju pravidelnú rubriku. Autor píše: „Ak niečo táto krajina dnes naliehavo potrebuje, tak je to pokoj, rozvahu, pozitívnu aktivitu a činorodú prácu. Áno, politickú reprezentáciu treba kontrolovať a preverovať, ale to sa nedá robiť len prostredníctvom explózií. Pretože explóziami sa už neskúšajú len charaktery. Nimi sa skúšajú predovšetkým nervy.“¹³

Od desiateho čísla sa novým šéfredaktorom *Nového slova* stáva E. Štric. V tomto čísle zároveň V. Mináč publikuje text Malé úvahy na veľké témy, ktorý potom vychádza na pokračovanie pod názvami Svet v ktorom žijeme a Československý experiment 1 – 3. Rovnako sa tento text nachádza aj v spomenutom výbere Texty a kontexty a rovnako sú „chúlostivé“ pasáže vynechané. Ide napríklad o časť, kde sa Mináč snaží vysvetliť nejednotnosť internacionálneho komunizmu vo svete, pričom túto nejednotnosť sa snaží obhájiť prostredníctvom filozofickej idey o „jednote v rôznosti“. Najnebezpečnejší je podľa Mináča veľmocenský šovinizmus: „Je len jedno skutočné nebezpečenstvo pre internacionálny komunizmus i pre socialistické štáty: veľmocenský šovinizmus uprostred socialistickej sústavy či sústav: stereotypy veľkých, nie odlišnosti malých. Obor v našich ľudových rozprávkach nemá temer nikdy pravdu.“¹⁴ A práve táto veta v uvedených vybraných spisoch rovnako chýba, je vybodkovaná. Mináčova predstava poaugustového vývoja mala v tom čase podobu akéhosi konzervatívnejšieho „variantu“ reformného procesu na „slovenský spôsob“, ktorý sa ostro vyhaňoval ako voči „českému experimentu“, tak aj „bezbrehému liberalizmu buržoáznej demokracie“ (táktuto predstavu si v tom čase osvojili aj mnohí slovenskí intelektuáli). Podobu totálnej ideologickej reglementácie a určitého revivalu ideológie päťdesiatych rokov (to, čo M. Šútovec nazýva ako pseudorevolučný radikalizmus) však normalizácia nadobudla až vo svojej druhej fáze. Možno povedať, že svojou tvrdosťou zaskočila aj jej samotných aktérov. Tento názor už dávnejšie vyslovili aj viacerí historici: „Faktem však je, že ať už ze zásadných, či taktických dôvodů se ve vystoupeních jak Husáka, tak i některých dalších členů jeho vedení jeví roku 1969 snaha zachovat určité systémové i ideologické zbytky polednových struktur a metod.“¹⁵

¹³ KUSÝ, Miroslav: O politickom striptíze. In: *Nové slovo*, roč. 11, 1969, č. 5, s. 3.

¹⁴ MINÁČ, Vladimír: Malé úvahy na veľké témy. In: *Nové slovo*, roč. 11, 1969, č. 10, s. 8.

¹⁵ MENCL, Vojtěch – HÁJEK, Miloš – OTÁHAL, Milan – KADLECOVÁ Erika: *Křížovatky 20. století*. Praha: Naše vojsko, 1990, s. 322.

Ilustrujú to aj očakávania, ktorá nasledovali po aprílovom pléne ÚV KSČ v roku 1969, kedy vo funkcii generálneho tajomníka G. Husák vystriedal A. Dubčeka. Zvolenie Husáka neznamenal okamžitú politickú diskontinuitu s pojanuárovým vývojom, čo dokazuje aj sedemnásťte číslo *Nového slova*, ktoré sa touto udalosťou zaoberá. Na prvej strane uverejňuje osobne ladený článok L. Novomeského pod názvom Husák po Dubčekovi. Text celkovo vyznieva ako hold A. Dubčekovi a o Husákovi hovorí viac-menej okrajovo. Novomeského slová vyznievajú skôr ako zbožné prianie, keď sa sám seba a iných snaží presvedčiť, že Husáková éra neznamená návrat k päťdesiatym rokom, ako sa vraj mylne domnievajú niektorí českí reformní komunisti. Dubček podľa Novomeského nebol odvolaný, „odídený“, ale sám sa rozhodol. V Husákovi sa snaží vidieť pokračovateľa Dubčekovej politickej línie, Husák vraj nevidí východisko v zavedení nejakej „osvieteneckej diktatúry“, ani „nepovažuje za potrebné meniť čokoľvek na tých zásadách, na ktorých stojí pojanuárová (teda dubčekovská, pozn. P. M.) konštrukcia stránickej politiky, ale naliehavo žiada, aby spôsob jej vykonávania sa dôsledne zmenil“.¹⁶ No zároveň v tom isto čísle vychádza aj článok Viliama Plevzu, ktorý to vidí „realistickejšie“. Podľa Plevzu Dubček podporoval politiku bezbrehého liberalizmu a Husák už dávno upozorňoval na nebezpečné pravicové a sektárske prúdy.

Aj na titulnej strane prvomájového čísla *Nového slova* môžeme ešte čítať heslo „Za pojanuárovú politiku, za rozvoj socializmu v ČSSR“, hoci jeho grafická úprava (Šturdíkova kresba) už naznačuje iné smerovanie. V článku Zdroje pojanuárového vývoja sa zdôrazňuje „jednota v rôznosti“, ktorá nebude mať „podobu uniformnej jednotliatosti, ktorej arbitrom by bola vybraná skupinka mocenských centier“. Aj v ďalšom májovom čísle redakcia poukazuje na „zhubnosť byrokraticko-dogmatického systému“, no zároveň spomína novembrové plénum ÚV KSČ a odsudzuje štrajky a demonštrácie.

Ďalší podstatnejší zlom v názorovej orientácii *Nového slova* nastáva po moskovskej konferencii komunistických a robotníckych strán, ktorá sa konala v júli 1969. Po návrate z Moskvy Husák poskytol *Novému slovu* rozhovor, ktorý sa stal akýmsi signálnym výstrelom na rýchlejšie rozkrútenie normalizačného súkolia. Do úzadia pritom zatlačil práve národný rozmer, predtým toľko akcentovaný. Zároveň nezakryte obhajuje augustovú inváziu vojsk Varšavskej zmluvy. Husák hovorí: „U nás za posledný rok aj pol nacionálna vlna silne zatlačila internacionálne myslenie a vedomie, a tým aj oslabila marxisticko-leninských prístup k mnohým vnútropolitickým i zahraničnopolitickým problémom (...) Komunistické hnutie, ktoré sa vzdáva myšlienky internacionálnej solidarity alebo ju oslabuje, vždy nejakým spôsobom degeneruje (...) História nás učí, že v komunistickom hnutí súlad medzi národnými a internacionálnymi záujmami je nevyhnutný pre správny postup a úspechy.“¹⁷

Počiatky normalizácie

V druhom polroku roku 1969 sa v časopise k slovu začínajú dostávať (staro)nové mená ako Eugen Hanisko, ktorý bol istý čas šéfredaktorom *Pravdy*, a Miroslav Hysko, ktorý pub-

¹⁶ NOVOMESKÝ, Ladislav: Husák po Dubčekovi. In: *Nové slovo*, roč. 11, 1969, č. 17, s. 1.

¹⁷ HUSÁK, Gustáv: Sme pevnou súčasťou veľkého medzinárodného hnutia. In: *Nové slovo*, roč. 11, 1969, č. 26, s. 1.

likoval ešte v povstaleckom *Novom slove*. Ich články pod názvom ako Problémy ideologickej práce strany, Člen strany a integračný proces, Straníckosť v súčasnom novinárstve načrtávajú prvé kontúry Poučenia, možno povedať, že sa preň stávajú akýmsi ideovým či ideologickým rezervoárom (podobné formulácie nachádzame práve v texte Poučenia). Už v tridsiatom treťom čísle *Nového slova*, ktoré vyšlo pred prvým výročím augustových udalostí, Hanisko hovorí o novej leninskej koncepcii, o potrebe očistiť stranu od oportunistických živlov, pričom vraj táto zásada bola nesprávne interpretovaná ako stalinská deformácia. Šesťdesiate roky charakterizuje ako obdobie, v ktorom sa otvoril priestor pre antisocialistické živly v spoločnosti a pravicovo-oportunistické sily vo vnútri strany. Podľa Haniska je marxizmus-leninizmus otvorený „spoločensky pokrokovým silám“, no zároveň aj „uzavretou sústavou voči názorovým a ideovým pozíciám, ktoré sú cudzie podstate a cieľom socializmu“.¹⁸ Dôraz pritom kladie na ideovú jednotu strany, teda tvrdí presný opak toho, čo ešte pred niekoľkými týždňami tvrdila samotná redakcia *Nového slova*. Podobne sa chápe ako samotné členstvo v komunistickej strane, pričom dôraz sa presúva z jednotlivca na kolektívne orgány, zdôrazňuje sa potreba centralizmu. Moment subjektivismu, nadobúda negatívny podtext, je spájaný s malomeštiackym avanturizmom a anarchiou: „Individuálny, subjektívny názor člena strany môže mať vplyv na celú stranu (...) Na to výrazne ukazujú skúsenosti z minulého roka, keď cez masové prostriedky ideového pôsobenia boli komunikované aj mnohé jednostranné informácie s pravicovo-oportunistickou orientáciou.“¹⁹

Osobitnú pozornosť Hanisko venuje mediálnej politike (vzťah medzi informáciami, politikou a demokraciou). Ide tu o ideologicky cieleňé paralyzovanie slobodnejších intelektuálnych aktivít, pričom je tu aj zrejma snaha o „ospravedlnenie“ mocenskej kontroly celej mediálnej sféry, ktorá je eufemisticky označovaná ako ideová intervencia (čoraz frekventovanejším pojmom sa stáva označenie „boj“): „V boji proti pravicovo-oportunistickým silám bolo treba zaviesť účinnú kontrolu masových komunikačných prostriedkov (...) Socialistický štát musí zabezpečovať právnu i inštitucionálnu kontrolu nad informačnou výmenou v spoločnosti.“²⁰ Haniskova predstava miestami nadobúda až bizarnú orwellovskú podobu kyberneticky riadenej spoločnosti, kde sa odosobnená technologická racionalita stáva centrom výkonnej moci: „Veľmi efektívne by napríklad bolo zapojiť všetky orgány strany a dôležité organizácie strany na výkonný samočinný počítač, ktorý by rýchle a pohotovo spracovával dôležité informácie, potrebné pre politické rozhodovanie.“²¹

Od tridsiateho čísla začína v *Novom slove* na pokračovanie vychádzať séria článkov pod názvom Dokumenty o činnosti po februárovej reakcii a čoraz frekventovanejšie sú texty upozorňujúce na nadchádzajúci leninský rok (na rok 1970 pripadlo 200. výročie narodenia V. I. Lenina). Záverečné číslo roka 1969 je venované literatúre, kde slovenskí spisovatelia besedujú o návšteve Sovietskeho zväzu. Bola to prvá návšteva slovenských spisovateľov po zmluve medzi Zväzom sovietskych spisovateľov a Zväzom slovenských spisovateľov podpísanou v júli 1969. Návštevy sa zúčastnili napr. Andrej Plávka, Ján Kostra, Emil Boleslav Lukáč, H. Križanová-Brindzová, Vincent Šabík a Vincent Šikula.

¹⁸ HANISKO, Eugen: Problémy ideologickej práce strany. In: *Nové slovo*, roč. 11, 1969, č. 33, s. 5.

¹⁹ HANISKO, Eugen: Člen strany a integračný proces. In: *Nové slovo*, roč. 11, 1969, č. 36, s. 9.

²⁰ HANISKO, Eugen: Informácie, politika a demokracia. In: *Nové slovo*, roč. 11, 1969, č. 40, s. 1.

²¹ Tamže, s. 8.

Besedu viedla Libuša Mináčová, ktorá ju označila za „medzníkovú“ (išlo o nepriame ospravedlnenie „internacionálnej pomoci“). Podľa rozprávania jej aktérov sa vybratí slovenskí spisovatelia zúčastnili vojenskej prehliadky, urobila na nich dojem mohutná organizovanosť vojenskej sily a najmä poriadok, ktorý ocenil hlavne E. B. Lukáč: „Konštatovali sme, že v Sovietskom zväze je poriadok. A to som videl. Je to krajina udržiavaná v prísnom poriadku. Nevidel som tam nič, čo by na mňa pôsobilo rušivo (...) Nemám rád anarchistický neporiadok. Rimania majú porekadlo: lex dura, sed lex. Tvrdý zákon, ale zákon. Nemám rád anarchistickú rozkladovosť. Len v poriadku sa dá pracovať.“²² Inicia­tívne diskutoval aj V. Šabík, ktorý prítomným imponoval ako mladý človek s „pokrokovými názormi“. Rovnako jemu imponovalo veľmocenské postavenie Sovietskeho zväzu a zároveň sa snažil nájsť zdôvodnenie augustovej intervencie v roku 1968: „ZSSR je veľká krajina, naša je maličká. To je fakt, a v istom zmysle sa od nich budeme musieť veľa učiť (...) Tvrdia len veľmi vecne jedno: my zodpovedáme s Američanmi za rovnováhu síl vo svete, u vás bolo veľa hystérie, ohnisko konfliktu.“²³

Ešte sa krátko zmienim o ročníku 1970, resp. jeho prvej polovici. Ten, ako som už vopred spomenul, sa niesol v leninskom duchu. Od druhého čísla sa šéfredaktorom *Nového slova* stáva Anton Štulrajter. V úvodníku pripomína, že *Nové slovo* je týždenník ÚV KSČ a z tejto pozície nekompromisne vystúpi proti ideovým odporcom z antikomunistických centrál. Napriek takejto ostrej normalizačnej rétorike *Nové slovo* venuje dosť veľký priestor kultúre, dokonca sa zdá, akoby chcelo čiastočne suplovať kultúrny časopis (*Literárny život* ako náhrada za *Kultúrny život* prestal vychádzať v júli 1969). V prvom čísle nájdeme recenziu Juraja Mojžiša na výstavu M. Láluhu, v siedmom rozhovor Kataríny Hrabovskej s Alfonzom Bednárom, v dvanástom rozhovor s Igorom Hrušovským O antológii z diel svetovej filozofie a v dvadsiatom recenziu na výstavu Rudolfa Sikoru. Ôsme číslo je venované jubileám Alexandra Matutuška a Michala Chorvátha (jubilejné články napísali J. Felix, S. Šmatlák a M. Rúfus). *Nové slovo* dáva v prvej polovici roka priestor aj analytickejšiemu článkom mapujúcim aktuálnu literárnu produkciu – J. Števček: Estetické modely súčasnej prózy (18/1970) či V. Šabík: Niektoré aspekty literárnej situácie (19/1970), pomerne otvorená (vzhľadom na nastávajúce pomery) je aj diskusia V. Mihálik a S. Šmatláka O dialógu kultúry a politiky. S. Šmatlák síce zdôrazňuje, že kultúrna politika má svoje „pravidlá hry“, ktoré treba rešpektovať, no zároveň zdôrazňuje, že aj politika by mala vice versa rešpektovať „poznané špecifiká vo sfére kultúry“, pričom celý proces dialógu mal obsahovať „minimálne spoločné významové pole, tzv. diskusné univerzum“.²⁴ Podobne vystupuje aj Mihálik, ktorý síce na strane jednej poukazuje na oslabenie ideologického momentu v šesťdesiatych rokoch (hovori o kríze v spoločnosti a potrebe sebakritiky), na strane druhej však odmieta dogmatické, jednostranné chápanie marxizmu: „Keď začneme veci stavať tak, že sa vedecké myslenie vo filozofii začína až príchodom Marxa, potom sa nám stráca celá súvislosť materialistickej filozofie (...)“.²⁵

²² So slovenskými spisovateľmi o Sovietskom zväze. In: *Nové slovo*, roč. 11, 1969, č. 49, s. 8.

²³ So slovenskými spisovateľmi o Sovietskom zväze. In: *Nové slovo*, roč. 11, 1969, č. 49, s. 9.

²⁴ MIHÁLIK, Vojtech – ŠMATLÁK, Stanislav: O dialógu kultúry a politiky. In: *Nové slovo*, roč. 12, 1970, č. 9, s. 8.

²⁵ Tamže, s. 9.

Desiate číslo sa venuje „výmene stranických legitímácií“, čo bolo vlastne eufemistické označenie na rozbehnutie politických čistiek. Redakcia zorganizovala diskusiu, ktorej sa zúčastnili L. Novomeský, V. Bejda, M. Huba a V. Brožík. Všetci diskutujúci vnímajú svoj vstup do strany ako iniciačný akt, ktorý v ich živote nastolil nový poriadok a zmenil hierarchiu hodnôt (nedokonalý systém má byť nahradený dokonalejším), pričom výmena stranických legitímácií mala byť ďalšou fázou „očistného procesu“. Silnejúce hlasy po väčšom politickom radikalizme sa v diskusii snažil mierniť L. Novomeský: „Hlavný ťah pri výmene členských legitímácií je zameraný proti pravicovému oportunizmu (...) Stáva sa, že súdruhovia pristupujú k tejto veci zjednodušene asi takto: čo si robil v auguste (...) Táto mimoriadna vec sa nemôže stať východiskom pre posudzovanie súdruhov!“²⁶ Novomeský sa tak snažil vlastne zažehnať procesy, ktoré sa neskôr stali normalizačnou normou (navyše po vylúčení zo strany nasledovali pre viacerých aj procesy občianskej a ľudskej diskvalifikácie).

Ako jeden z posledných názorovo otvorenejších textov *Nového slova* z roku 1970 je Šmatlákov príspevok, ktorý predniesol na sympóziu slovenských literárnych kritikov (24. apríl 1970 Budmerice). *Nové slovo* ho zverejňuje v sedemnástom čísle. Šmatlák hovorí: „Pretože nejde o nijaký ani otvorený, ani zatvorený ‚návrat‘ k niekdajšiemu voluntaristickému normovačstvu a postulovaniu tzv. jedine správnych názorov a umeleckých riešení; dokonca si myslím, že po poznaní onoho mechanizmu literárneho systému ‚päťdesiatych rokov‘ je takýto návrat v akejkoľvek podobe psychologicky priam nemožný.“²⁷ Publikovanie takýchto názorov by sa už o niekoľko mesiacov mohlo klasifikovať ako ideologická diverzia.

Prelom roka 1969/70 sa z pohľadu analýzy publicistickej produkcie *Nového slova* javí ako kľúčový. Bolo to obdobie hľadania podoby normalizácie (medzi jej „mäkším“ variantom, ktorý by síce politicky odmietol idey Pražskej jari, no kultúre by prenechal určitú mieru autonómie, a „tvrdšou“ totalitnou verziou, ktorá znamenala faktickú likvidáciu akýchkoľvek slobodnejších intelektuálnych iniciatív a podriadila mocenskej kontrole celú kultúrnu a spoločenskú sféru). Z ďalšieho vývoja je zrejmé, ktorá verzia sa nakoniec presadila (zrejme aj na základe intervencie vtedajšieho politického vedenia ZSSR, ale to je už viac téma pre historikov). Normalizácia v druhej polovici roka 1970 teda zrýchlila svoje tempo a svojou agresívnou rétorikou a následnými politickými čistkami asi zaskočila aj samotných aktérov. Kultúra v *Novom slove* definitívne končí v druhom polroku 1970, keď miesto kultúrnej rubriky vychádza na pokračovanie román Andreja Žbycha *S nasadením života. Příhody kapitána Klosa*, ktorý mal aj svoju filmovú podobu. Tento akt možno prečítať v symbolickej rovine: bolo to exemplárne poníženie kultúry (resp. jej „výsadného elitného postavenia“), jej degradácia na úroveň ideologických subžánrov, ktorých jedinou úlohou má byť služobnosť (hlavnými hrdinami dňa sa stávajú bojovníci rozličných profesií, ktorí garantujú legitimitu moci). *Nové slovo* z roku 1971, teda krátko po Poučení, je už úplne znormalizované, vychádzajú v ňom obsiahle prílohy Na pomoc stranickému vzdelávaniu, najaktívnejším prispievateľom sa stáva Viliam Plevza a akousi symbolickou bodkou, ktorá pochovala časopis a urobila z neho propagačný materiál ÚV KSS, je číslo venované 14. zjazdu KSČ.

²⁶ O výmene členských legitímácií. In: *Nové slovo*, roč. 12, 1970, č. 10, s. 1.

²⁷ ŠMATLÁK, Stanislav: Slovenská literatúra na prahu 70. rokov. In: *Nové slovo*, roč. 12, 1970, č. 17, s. 12.